

Н. О. Поповааспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ

У статті досліджено теоретичні питання проблеми формування професійної позиції майбутнього медичного працівника в процесі фахової підготовки в медичному коледжі; визначено поняття готовності як складного інтегративного утворення, що має безпосередній вплив на професійний розвиток особистості. Здійснено аналіз науково-педагогічної літератури щодо різних аспектів соціально-професійної позиції та професійного становлення особистості. Теоретично обґрунтовано сутність поняття готовності майбутніх медичних працівників до професійного саморозвитку. З метою ефективного визначення критеріїв сформованості готовності майбутніх медичних працівників до професійного саморозвитку в процесі формування професійної позиції встановлено співвідношення понять «критерій» і «показник». У контексті дослідження визначено таку структуру готовності медичних працівників до професійної діяльності, яка включає в себе взаємопов'язані критерії: мотиваційний, пізнавальний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-організаційний. Проаналізовано наукові підходи до вивчення проблеми класифікації вказаних вище критеріїв; розглянуто особливості цих критеріїв і здійснено їх характеристики в контексті процесу готовності студентів-медиків до професійного саморозвитку. Здійснено аналіз компонентів готовності медичних працівників до професійної діяльності як окремо досліджуваних феноменів. Водночас визначено, що готовність є складною інтегративною характеристикою суб'єкта праці та містить мотивацію, знання, уміння, досвід, які забезпечують досягнення високих показників під час виконання професійної діяльності. У ході проведеного дослідження встановлено, що головними вимогами до випускника медичного ВНЗ I–II рівнів акредитації, крім професійних знань, умінь і навичок, є компетентність, мобільність і, як наслідок, сформована професійна позиція, що надалі забезпечить подальший розвиток медичного фахівця, здатного до постійного творчого пошуку, майбутнього фахівця – професіонала своєї справи.

Ключові слова: професійна позиція, готовність до професійного саморозвитку, мотиваційний критерій, пізнавальний критерій, операційно-діяльнісний, рефлексивно-організаційний.

Постановка проблеми. У контексті розвитку професійної освіти актуальними є проблеми формування наукового підходу до формування динамічної функціональної структури професійної діяльності, основу якої становлять глибокі знання, високий рівень культури особистості, моральні якості, ініціативність, активність, здібності й професійна майстерність.

Професійна діяльність людини – це процес, який передбачає взаємодію соціального середовища та особистості. Завдяки цій взаємодії особистість формує власні інтереси і прагнення, визначаючи сутність власної професійної діяльності. Отже, сутність професійної діяльності полягає в єдності розумового та емоційного розвитку, вихованні рис високоосвіченої особистості з високим рівнем моральності. «Завдання сучасної освіти – сформувати особистість майбутнього фахівця, готового до успішної професійної діяльності, оновлення професійних знань, умінь проектування, професійне й особисте зростання» [1, с. 83].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науково-педагогічній літературі різні

аспекти соціально-професійної позиції (змістові, поведінкові, структурно-функціональні, процесуальні) досліджували Г. Аксьонова, І. Бех, К. Бондаревська, Н. Боритко, В. Войтко, О. Гонєєв, А. Григор'єва, Н. Гузій, О. Киричук, І. Колеснікова, Л. Кондрашова, І. Котова, А. Маркова, О. Познякова, Н. Селеванова, В. Сластьонін, С. Сливка, С. Смирнов, Є. Шиянов, Н. Щуркова, Р. Хмелюк та інші науковці.

Тематика формування професійної позиції майбутніх медичних працівників протягом останніх років починає активно розвиватися як у нашій країні, так і за кордоном, що втілюється в працях багатьох науковців. Проведений аналіз наукових досліджень показує принципово різні підходи до визначення педагогічних умов формування професійної компетентності медиків за працями (О. Гуменюк, Р. Гуревич, К. Делегей, Н. Жаркова, І. Сосюк, Д. Белл, А. Вербицький, Т. Вороніна, К. Колін, А. Тоффлер та інші). Професійна позиція визначається науковцями важливим показником професійного розвитку, характеристикою, що визначає вибір суб'єктом свого професій-

ного шляху, здійснення діяльності й поведінки. Дослідники трактують професійну позицію як професійну роль, яка виражає характер соціальних відносин особистості; прояв ставлень людини до навколишньої дійсності; зовнішній прояв поведінки людини. Від вибору професійної позиції залежить успішність професійної діяльності майбутнього медичного працівника, його емоційне сприйняття й задоволеність умовами та результатами своєї праці, впевненість у власних можливостях, продуктивність і результативність його роботи, перспективи подальшого професійного зростання.

Питанням професійного становлення особистості приділяли увагу В. Шандріков, Т. Кудрявцев, К. Абульханова-Славська, Є. Клімов та інші. Теоретичні основи процесу самовдосконалення, його сутність, особливості й вплив на ефективність професійної діяльності розкриті в працях О. Блінової, Н. Брагіної, Т. Вайніленко, О. Діденко, І. Донцова, Ю. Орлова, Л. Рувинського та інших. Проблеми професійного самовдосконалення лікарів, їх професійної спрямованості висвітлено в дисертаціях О. Горай, О. Гуменюк, І. Кузнецової, О. Неловкіної-Берналь, Я. Цехмістера та інших. Стан сформованості в майбутніх медичних працівників готовності до професійного самовдосконалення вивчали Л. Дуднікова, К. Соцький, І. Кагітіна, О. Шушляпін та інші. Однак питання розвитку відповідної готовності в майбутніх фахівців у галузі медицини на тепер залишаються недостатньо дослідженими.

Важливим аспектом для наукового дослідження є теоретичне обґрунтування сутності і структури готовності майбутніх медичних працівників до професійного саморозвитку в процесі формування професійної позиції.

Термін «готовність» виник в експериментальній психології з кінця XIX ст., де розглядався як настанова, психічний стан суб'єкта, що спричиняє поведінку (діяльність) певного характеру й спрямованості (К. Макбе, О. Кюльпе, Д. Узнадзе та інші). Із середини XX ст. готовність трактували як якісний показник саморегуляції поведінки людини (У. Томас, Д. Кац, Г. Оллпорт та інші). Пізніше зазначений феномен перенесений у психолого-педагогічні дослідження в контексті теорії діяльності загалом і професійної діяльності зокрема (М. Дьяченко, Л. Кандилович, М. Левітов та інші). Щодо трактування готовності до професійної діяльності сьогодні склалося декілька підходів:

- функціональний, за яким готовність вважають психічним станом особистості, що визначає потенційну активізацію психічних функцій під час майбутньої професійної діяльності;
- особистісний, де готовність є цілісним особистісним утворенням, що інтегрує сукупність внутрішніх суб'єктивних чинників окремої діяльності й

досліджується переважно в контексті професійної підготовки до неї;

- особистісно-діяльний, у межах якого готовність окреслюється як прояв усіх граней особистості, які забезпечують можливість ефективно виконувати професійні функції;
- результативно-діяльнісний, що визначає готовність як результат процесу підготовки.

Процеси євроінтеграції сучасного суспільства висувають високі вимоги до якості виконання професійної діяльності. У системі охорони здоров'я суттєво підвищуються вимоги до якості надання медичних послуг, що вимагає високого рівня професіоналізму, який досягається шляхом неперервного професійного самовдосконалення. У такому випадку в майбутнього медичного працівника повинна бути сформована готовність до підвищення свого професійного рівня, застосування нових методів у практичній діяльності.

Мета статті. Головною метою роботи є дослідити проблему готовності майбутніх медичних працівників до професійного саморозвитку в процесі формування професійної позиції.

Виклад основного матеріалу. Проблему психологічної готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності неодноразово розглядали з теоретичних та експериментальних позицій вітчизняні й зарубіжні дослідники: М. Дьяченко, Л. Кандилович, С. Максименко, Н. Підбуцька, Г. Пригін.

А. Зарицька трактує готовність майбутнього фахівця до професійної самореалізації як інтегроване цілісне новоутворення, детерміноване ступенем індивідуально-продуктивного предметнення сутнісних сил, культивуванням природних спроможностей, для якого характерні спрямованість на відповідну діяльність (потреби, мотиви, інтереси, ціннісні орієнтації), професійно-операційна досконалість (наявність фахових знань, умінь, навичок), самосвідомість (здатність до самоконтролю, самовдосконалення, само-рефлексії), комплекс індивідуально-типологічних особливостей і якостей, що забезпечують досягнення професійного акме [2, с. 20].

На думку С. Усової, модель готовності до професійної творчої самореалізації майбутнього фахівця повинна охоплювати чотири компоненти: ціннісно-мотиваційний (що забезпечує особистісний сенс майбутніх перетворень); змістовий (визначає орієнтування в цілях і засобах творчої самореалізації); процесуальний (розкриває організацію навчального процесу); контролювально-вольовий (що впливає на інтенсивність і дієвість майбутньої діяльності щодо здійснення самореалізації) [3].

І. Лебедик визначає такі критерії готовності до професійної самореалізації майбутніх фахівців: професійне самовизначення, активність у про-

фесійному зростанні, професійна компетентність, професійні та комунікативні вміння тощо [4, с. 18].

Отже, готовність до професійної діяльності являє собою складне інтегративне утворення, що відображає рівень розвитку професійно важливих якостей і здібностей фахівця. Розвиток психологічної готовності до професійної діяльності становить невід'ємну частину особистісного становлення людини, триває все життя й має стадіальний характер. Активний етап формування психологічної готовності включає в себе стадії вибору професії, вступу в навчання, адаптації до навчання, до професійної діяльності. Відповідно, готовність майбутніх медичних працівників до професійної діяльності є цілісним утворенням особистості, спрямованим на набуття професійної підготовленості до ефективного засвоєння професійних знань, умінь і навичок з певним досвідом застосування їх у медичній практиці, кваліфікованого виконання своїх фахових обов'язків і завдань, удосконалення професійно значущих якостей особистості, внутрішньомотивованих і цілеспрямованих станів саморозвитку та професійного зростання.

Спираючись на наукові підходи вказаних науковців, можна визначити таку структуру готовності медичних працівників до професійної діяльності, яка включає в себе взаємопов'язані критерії: мотиваційний, пізнавальний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-організаційний.

З метою ефективного визначення критеріїв сформованості професійної позиції майбутніх медичних працівників доцільно встановити співвідношення понять «критерій» і «показник». З огляду на сутність «критерію», «показник» виступає як співвідношення окремого до загального, адже кожен критерій являє собою сукупність показників, які характеризують його як із якісного, так і з кількісного боків. Поряд із цим варто зазначити, що критерій має більш стабільну характеристику, а показник – динамічну.

Дослідник-науковець А. Семенова наводить таку класифікацію критеріїв: інтегральні критерії як оцінка загального стану явища або процесу; часткові критерії як оцінка складників явища або процесу; одиночні критерії як оцінка окремих сторін складників явища або процесу [5].

Нам імпонує думка А. Маркової, відповідно до якої критерії окреслюються такими блоками: об'єктивні й суб'єктивні; результативні й процесуальні; нормативні й індивідуально-варіативні; наявного й прогностичного рівнів; професійного навчання і творчості; соціальної активності й професійної придатності; якісні та кількісні [6, с. 55–63].

На підставі проведеного вище аналізу наукових джерел можна зробити висновок, що сформованість професійної позиції майбутніх медиків має оцінюватися різними критеріями. Однак критерій

і показник тісно взаємопов'язані: обґрунтований вибір критерію значною мірою впливає на вірний вибір системи показників, а якість показника залежить від того, наскільки він повно й об'єктивно характеризує відповідний критерій.

Пізнавальний критерій у структурі готовності медичних працівників до професійної діяльності спрямований на саморозвиток особистості через опанування способами предметних і пізнавальних дій і виявляється в здатності оволодівати інформацією.

Проблема розвитку пізнавальної активності з психологічного погляду постійно перебувала в центрі уваги науковців, оскільки її успішне розв'язання дає можливість суттєво підвищити ефективність, результативність і якість освітнього процесу. Загальні проблеми формування й активізації пізнавальної діяльності досліджували Т. Алексеєнко, Л. Арістова, А. Вербицький, І. Дьомін, І. Зязюн, О. Киричук, Г. Костюк, О. Матюшкін, І. Харламов, Т. Шамова, Г. Щукіна.

Психологічні аспекти управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів розглядаються в роботах багатьох дослідників-психологів (Д. Богоявленського, О. Брушлінського, П. Гальперіна, В. Давидова, О. Леонтьєва, О. Матюшкіна, Ю. Машбиця, Н. Менчинської, З. Решетової, С. Рубінштейна, Н. Талізінної, Н. Чепельової) та педагогів (Г. Атанова, П. Атаманчука, В. Гамаюнова, О. Виходцевої, І. Пасічника, В. Симонова, П. Третьякова).

Л. Виготський, у свою чергу, зазначав, що «пізнавальна діяльність – це свідомо діяльність, спрямована на пізнання навколишньої дійсності за допомогою таких психічних процесів, як сприйняття, мислення, пам'ять, увага, мова» [7].

Т. Тернавська розглядає пізнавальну діяльність особистості як «процес виявлення активності, спрямованої на об'єкт пізнання» [8, с. 96–102].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу резюмувати, що пізнавальна діяльність – це свідоме виявлення активності особистості, спрямоване на пізнання навколишньої дійсності, що здійснюється в усіх видах діяльності й соціальних взаємин упродовж всього життя, містить у своїй структурі мотиваційно-вольовий, процесуально-операційний і результативний компоненти, здійснюється за допомогою пізнавальних актів розуміння й рефлексії. Пізнавальна має у своїй структурі мотиви та цілі. Одним із головних мотивів є потреба вивчення середовища, яке оточує людину. На основі цього мотиву, який спонукає пізнавати навколишній світ, створюється складна система пізнавальних мотивів. Пізнання нового, невідомого є важким і складним процесом, здійснення якого вимагає напруженої розумової діяльності, спрямованої на створення нових стратегій, планів і прийомів отримання та переробки інформації.

Операційно-діяльнісний критерій як один із елементів структури готовності майбутніх медиків до професійної діяльності відображає насамперед діяльнісний (практичний) складник освітнього процесу, який включає в себе оволодіння студентами загальнонауковими, професійними знаннями й конкретними способами навчально-пізнавальної діяльності. Цей критерій формує здатність планувати та виконувати навчально-пізнавальну діяльність, характеризується як цілісний процес формування вмінь і навичок.

На сучасному етапі розвитку педагогічної думки в Україні особливого значення набуває питання утвердження діялісно орієнтованого підходу в підготовці фахівців. На думку академіка І. Зязюна, щоб зробити зміст освіти діялісно орієнтованим, його необхідно структурувати за предметним і діялісним принципами. Тому процес учіння повинен бути проблемним і передбачати перехід студента в позицію суб'єкта. Це можливо лише за широкого використання таких активних форм, як проведення дискусій, рольових ігор, аналізу конкретних ситуацій, виступів перед однокурсниками тощо [9, с. 489].

Отже, характер взаємодії викладача і студентів має значний вплив на зміст теоретичної та практичної частин навчальних курсів, на забезпечення діялісно орієнтованого підходу до викладання курсів.

У контексті досліджуваної нами проблеми щодо формування професійної позиції операційно-діялісний критерій характеризується сформованістю вмінь, навичок, володіння прийомами й навичками саморозвитку професійно значущих якостей.

Рефлексивно-організаційний критерій спрямований на самопізнання, вміння осмислити свої власні вчинки та дії. Звернення суб'єкта навчання на самого себе, власне розуміння предмета чи явища, процесу – невід'ємний складник пізнавальної діяльності, яка здійснюється шляхом здатності формулювати цілі, планувати особисту діяльність, аналізувати й оцінювати її, бачити результати.

Аналіз наукових джерел засвідчив достатню кількість досліджень щодо психолого-педагогічної сутності рефлексії. Так, рефлексію як важіль регуляції мислення людини з погляду його змісту й засобів досліджували Л. Алексеева, Д. Дьюї, І. Семенов; як фактор продуктивності мисленнєвої активності – І. Ладенко, Я. Пономарьов; як засіб корекції або стимуляції нового напрямку рішення – Ю. Кулюткін, С. Степанов, Г. Сухобська.

Рефлексивно-організаційний компонент професійної діяльності – це пізнання й аналіз фахівцем власної свідомості та професійної діяльності, основними процесами якого є саморозуміння й самооцінка.

Розвиток рефлексивно-організаційного критерію відбувається впродовж усього етапу профе-

сійного навчання, має особливе значення на підсумковому оцінному етапі.

Аналіз компонентів готовності медичних працівників до професійної діяльності як окремо досліджуваних феноменів дає змогу підсумувати, що наявність спільних характеристик ґрунтується на глибинних ознаках цих феноменів – діялісних ознаках.

Висновки і пропозиції. Проаналізовані наукові підходи й напрями дають змогу стверджувати, що готовність є складною інтегративною характеристикою суб'єкта праці, містить мотивацію, знання, уміння, досвід, які забезпечують досягнення високих показників під час виконання професійної діяльності. Готовність до професійного саморозвитку майбутніх медичних працівників – це складне професійно-особистісне утворення, що спрямоване на підвищення рівня власної професійної компетенції, розвиток професійно значущих якостей відповідно до соціальних вимог, умов професійної діяльності та власної програми розвитку. Підготовка фахівців-медиків вимагає докорінної зміни стратегії й тактики навчання у вищому навчальному закладі I–II рівнів акредитації. Головними вимогами до випускника, крім професійних знань, умінь і навичок, стають компетентність, мобільність і, як наслідок, сформована професійна позиція, що в подальшому не лише забезпечить успішне виконання професійних обов'язків, а й сприятиме творчому розвитку особистості, забезпечить формування певних способів професійної поведінки та взаємодії в соціальному середовищі.

Список використаної літератури:

1. Шорникова О.Н. Технология формирования информационной компетентности студентов на основе междисциплинарной интеграции. Современные наукоемкие технологии. 2010. № 12. С. 83.
2. Зарицька А.А. Акмеологічні засади професійної самореалізації майбутнього вчителя музики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2016. 20 с.
3. Усова С.Н. Педагог-психолог в современном обществе: от образования к профессиональной творческой самореализации. Вестник ТГГПУ. 2007. № 8. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/pedagog-psiholog-v-sovremennom-obschestve-ot-obrazovaniya-k-professionalnoy-tvorcheskoy-samorealizatsii>.
4. Лебедик І.В. Підготовка майбутніх учителів іноземних мов до професійної самореалізації у процесі вивчення фахових дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кіровоград, 2007. 18 с.

5. Семенова А.В. Парадигмальне моделювання у професійній підготовці майбутніх вчителів: монографія. Одеса: Юридична література, 2009. 504 с.
6. Маркова А.К. Психологические критерии и ступени профессионализма учителя. Педагогика. 1995. № 6. С. 55–63.
7. Выготский Л.С. Педагогическая психология. Москва: Педагогика, 1991. 387 с.
8. Тернавська Т.А. Педагогічні умови активізації пізнавальної діяльності студентів ВНЗ у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. праць / Уманський держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань: Софія, 2008. С. 96–102.
9. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: монографія. Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.

Popova N. Readiness of future medical workers to professional self-development in the process of forming a professional position

The article deals with theoretical issues of the formation of the professional position of a future medical professional in the process of professional training in the medical college; the notion of readiness as a complex integrative entity, which has a direct impact on the professional development of the individual, is defined. The analysis of scientific and pedagogical literature on various aspects of the social-professional position and professional development of the personality is carried out. The essence of the notion of readiness of future medical workers for professional self-development is substantiated theoretically. In order to effectively determine the criteria for the formation of the readiness of future medical workers to professional self-development, in the process of forming a professional position, the ratio of concepts "criterion" and "indicator" is established. In the context of the study, the following structure of medical workers' readiness for professional activity is defined, which includes interrelated criteria: motivational, cognitive, operative-activity, reflexive-organizational. The scientific approaches to studying the problem of classification of the above criteria are analyzed; the features of these criteria were considered and their characteristics were made in the context of the process of medical students' readiness for professional self-development. The analysis of components of readiness of medical workers for professional activity, as separately studied phenomena is carried out. At the same time, it is determined that readiness is a complex integrative characteristic of the subject of work and contains motivation, knowledge, skills, experience, which ensure the achievement of high performance in the performance of professional activities. In the course of the study, it was established that the main requirements for the graduating student of medical universities of the I–II levels of accreditation, in addition to professional knowledge, skills and competencies, are competence, mobility, and as a result – a professional position that will further ensure the further development of a medical specialist capable of to a constant creative search, a future specialist – a professional of his business.

Key words: professional position, readiness for professional self-development, motivational criterion, cognitive criterion, operative-activity, reflexive-organizational.